

НАРИСИ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИТИЧНИХ ПАРТІЙ В КРИМУ (20 СТОЛІТТЯ)

Іванець А. В., пошукач кафедри історії України

Дослідження діяльності партій нашої країни має як наукове, так і практичне значення. Особливо актуальним воно становиться зараз після прийняття нового закону про вибори по змішаній системі. Щодо діяльності українських партій у Криму більш-менш задовільно розглянутий лише період 1917-1920 рр. Найбільш обґрунтовані, сперті на широку джерельну базу роботи з цього приводу вийшли у В.І.Корольова. Проте вивчення наступних періодів не можна вважати задовільним. Відсутні узагальнюючі роботи, існують лише окремі згадки.

Першою у Наддніпрянщині українською партією стала Революційна Українська Партія, створена у 1900р. До її лав вступали антисамодержавно і революційно налаштовані українські патріоти різних переконань - від марксистів до націоналістів. Це невдовзі призвело до виходу з РУП певних груп, що оформилися в окремі партії. Ця ж партія в 1905р. трансформувалася в Українську Соціал-Демократичну Партію. Деякі її члени на початку 20 ст. проходили службу у Севастополі, проте в 1905-1906 рр. вони «в революційній діяльності участі не брали» [4, с.167]. Це було не випадковим. Перша в Російській імперії революція застала український рух в цілому та українські партії, зокрема, в стані організаційного оформлення та ідеологічних пошуків. Тому в Криму під час цієї революції «україномовні революціонери працювали у складі інтернаціональних за складом російських партій и самостійних організацій не створювали» [6, с. .68].

Відмінна ситуація склалася під час революції 1917р. український рух став більш зрілим, хоча його остаточному успіхові заважали наслідки багатовікового поневолення України. В 1917р. почався новий період партійного будівництва - відновили свою діяльність старі та створювалися нові українські партії. Всього під час визвольних змагань 1917-1921рр. в Наддніпрянській Україні діяло, за нашими підрахунками, більше півтора десятка українських партій (враховуючі деякі практично самостійні фракції), із них в Криму не менше третини. Найбільш впливовими в Українській Центральній Раді стали : марксистська Українська Соціал-Демократична Робітнича Партія, народницька Українська Партія Соціалістів-Революціонерів і ліберально-демократична Українська Партія Соціалістів-Федералістів. Із них в Криму мали свої організації УСДРП та УПСР. Першими почали свою діяльність на півострові есери. Вже в березні виникла організація українських есерів у Севастополі, а в квітні у Феодосії [5, с. 23]. Дещо пізніше їх організації постали в інших місцевостях краю. Невдовзі українським есерам вдалося стати найбільш впливовою силою в українському русі Криму та однією з впливових сил краю. Зокрема на виборах до Загальноросійських установчих зборів в Таврійській губернії українських есерів підтримала 61,5 тис. виборців (10,7 %), в результаті

до Установчих зборів був обраний М.В.Салтан. Активну участь в суспільно-політичному житті Криму влітку-осені 1917р. брав ще один посланець ЦК УПСР, член Загальноукраїнської ради військових депутатів і Центральної Ради – К.П.Величко. Напочатку літа він очолив Севастопольську Українську Раду, а пізніше фракцію (50 членів) українських соціалістів-революціонерів в Севастопольській Раді (Совете). Лідерами УСДРП (почала роботу на півострові влітку 1917 р.) в Криму були - М.А.Терещенко, І.С.Макаліш. Що стосується чисельности обох організацій то точних даних не збереглося. Хоча є припущення, що в Севастополі вона не поступалася загальноросійським партіям с.-р. та с.-д., які нараховували в 1917 - напочатку 1918рр. відповідно 35 тис. і 1000 [2, с. 87]. При цьому не слід забувати, що в партії у 1917р. влилося багато нестійких елементів. За даними М.Стахіва, якщо поминути випадки вступу до УПСР цілих дивізій, громад і волостей, то здисциплінованих членів в цій найбільшій у Наддніпрянщині партії нараховувалося по 5000, а в УСДРП – 3500 [11, с. 50]. Кістяк обох партій в Криму складали матроси Чорноморського флоту, оскільки до нього брали переважно вихідців з українського села.

Як УПСР, так і УСДРП значну увагу приділяли створенню підвалин національного відродження - українізації церкви, школи, суда, армії, флоту, стояли на помірковано-соціалістичній платформі демократичного парламентаризму та в 1917р. добивалися автономії України у складі федеративної Російської республіки. Вони переходять на самостійницькі позиції лише наприкінці 1917- напочатку 1918рр. під тиском обставин.

Одразу на позиціях повної державної самостійності України стояла Українська Партія Самостійників-Соціалістів, яка провела установчий з'їзд у грудні 1917р. Фактично це була центристська партія оскільки «про соціалізм поза програмою в своїй пропаганді говорила мало, а більше спинялася на національній справі»[11, с. 37]. Для неї соціалізм був швидше даниною часу революційних перетворень. В січні у Севастополі виникає організація цієї партії. На одному з перших засідань вона заявила про конечність проголошення Демократичної Української Республіки. Серед кримських лідерів УПСР можна назвати – Ю.М.Дежур-Журова, І.Г.Переверзева-Розсуду, Г.Д.Колінько [2, с. 88].

Під час німецької окупації України в Криму 28-29 серпня 1918р. відбувся краєвий з'їзд представників всіх українських національних організацій та партій. На ньому була обрана Кримська Крайова Рада, яка незабаром вступила в опозиційний гетьману Український Національний Союз.

В листопаді-грудні 1918р. в Сімферополі відбувся З'їзд земств та міст півдня Росії. В його роботі взяла участь делегація (3 чол.) українських есерів, яка висловилася за самостійність України та скликання Українських Установчих Зборів [2, с. 90].

В 1919р. для діяльності українських партій склалися вкрай несприятливі умови через централістичну шовіністичну політику червоних та «єдинонеделімцев». Хоча відомо, що Кримський

областний комітет КП(б)У намагався встановити контакт з боротьбістами (ультраліва фракція УПСР, що виокремилася в самостійну партію) для спільної боротьби з денікінцями.

В 1920 р політика білого руху, який зосередився в Криму, відносно України змінюється в бік відмови від безоглядного централізму і шовінізму. Восени проголошується курс на федеративні відносини з Україною, створення української армії. Це було зроблено пізно, бо білому руху залишалися для перебування в Криму лічені місяці, проте це дало можливість легально діяти українським партіям, за виключенням крайньо лівих. Тоді в Криму перебували представники більшості політичних напрямків, що діяли в Україні. Домінуючою силою серед партій і течій був прогетьманський Союз землевласників [3, с. 297].

Через низку обставин окремо стоїть питання про відносини кримських більшовиків з КП(б)У. Тут лише зазначимо, що ще до 1954р. українські комуністи допомагали матеріально, технічно і організаційно кримським, а в 1918-20 рр. Кримську партійну організацію неодноразово включали до КП(б)У. Такий стан не тривав довго, очевидно, через непевність керівництва ВКП(б) в можливості міцно тримати Україну під своїм контролем.

Із встановленням більшовицького тоталітарного режиму ми не можемо казати про діяльність українських політичних партій в Криму протягом довгих років.

Ситуація кардинально змінюється під час Другої світової війни. В зв'язку з тодішніми екстремальними умовами існування України на поверхню політичного життя виходить ОУН, яка мала великий досвід підпільної роботи. Фактично це була революційна партія, яка себе так не називала через намагання стати монопольним лідером в українському національно-визвольному русі. Послабив позиції цієї організації розкол у 1940р. на ОУН-мельниківців і ОУН-бандерівців. З вибухом німецько-радянської війни на Схід просуваються похідні групи обох ОУН. Першими до Криму прибули бандерівці, проте їх доля склалася трагічно – в вересні 1941р. вони були розстріляні німцями у Джанкої [8, с. 17]. Незважаючи на це невдовзі діяльність ОУН-бандерівців була відновлена. Помітну роль в організації українських націоналістів-бандерівців Криму відіграв бувший викладач Симферопольського педінституту В. Шарафан [1]. Цікаво відзначити, що за спогадами Л.В.Безкровної, в боротьбі проти нацистів українські націоналісти Криму співробітничали з комуністичним підпіллям [1]. Проте ці свідчення потребують уточнення на основі документальних даних. Відомо, що в серпні 1942р. в Джанкої відбулася теренова конференція ОУН-мельниківців. З приходом в 1944р. радянських військ в Крим діяльність ОУН, вірогідно, припинилася.

В 1954р. РРФСР передала Крим у склад УРСР, відповідно кримський обком було перепорядковано КПУ. Всеукраїнська комуністична партія продовжувалася до кінця 1980-х років, коли під час перебудови на політичну арену почали виступати альтернативні партії і організації. З розпадом СРСР і проголошенням незалежності України в 1991р. в Криму практично всі політичні організації стали

юридично українськими (частина із них була виключно регіональними партіями, інші – були і є крайовими організаціями загальнодержавних партій). В цій статті за браком місця ми не будемо розглядати все розмаїття політичних партій діючих в Криму, а зупинимося лише на тих, які спираються в своїй діяльності переважно на етнічних українців. Тут треба відзначити що це не є етнічні партії, а загальногромадянські. Виключенням з цього правила є малочисельна організація Державної Самостійності України в Севастополі, яка почала діяти в середині 90-х рр. під головуванням Н.Єгорової. Разом з тим треба зазначити, що українці за походженням в Криму є членами партій всього політичного спектру (єдине виключення – кримськотатарські національні партії). З 1989р. в Криму виникають ячейки Народного Руху України. В тому ж році Секретаріат Руху зареєстрував Кримську організацію в якості свого структурного підрозділу. Проте на той момент НРУ був широким громадським рухом, а не політичною партією. Після здобуття незалежності країни Рух в 1992р. перетворюється на партію. Кримською крайовою організацією НРУ в різні роки керували І.Котар, В.Фесенко, В.Тамбовцев, В.Березовець, О.Чайковський. Про діяльність українських національно-демократичних організацій в Криму напочатку 90-х рр. М.Поровський писав : «Они оказались в странной на первый взгляд ситуации: для местной сепаратистски настроенной власти они – чужие, для коммунистов и русских националистов просто враждебны, и в то же время для официального Киева, где в кабинетах власти засели прокоммунистически настроенные чиновники, – также чужие» [10, с. 16]. Тому для протидії сепаратизму, підтримки українських організацій Криму і активізації процесів національно-культурного відродження в травні 1992р. був створений Комітет громадських організацій «Крим з Україною – Соборність». До його складу ввійшли представники Української Республіканської Партії, Демократичної Партії України, НРУ і громадські організації. КГО «Крим з Україною» розгорнув активну діяльність – була розповсюджена велика кількість українських газет, журналів, книжок, надана допомога у створенні місцевої української преси і культурологічних організацій (наприклад, товариства вчених «Крим з Україною», звернення до кримчан якого підписало більше ста вчених). Комітет організував проведення двох Конгресів депутатів Криму всіх рівнів «За мир і міжнаціональну злагоду», в роботі яких брали участь більше 300 депутатів. За безпосередньої участі КГО «Крим з Україною» відбулася низка конгресів українців Криму. Всі ці заходи сприяли стабілізації ситуації в Криму, активізації національного відродження серед кримських українців. Що стосується партійних впливів на діяльність Комітету, то оскільки Рух вийшов із його складу, а ДемПУ (очолює крайову організацію В.Фесенко) не змогла розгорнути активної діяльності на півострові, то невдовзі Комітет «Крим з Україною» опинився під контролем УРП (його голова тоді член УРП М.Поровський, а кримське відділення очолив уерпівець С.Литвин). УРП існує з 1990р., а її кримські організації почали виникати напочатку 90-х. Насьогодні в Криму нараховується 13 низових організацій, які нараховують біля 350

чол. Формально кримська організація УРП була зареєстрована державними органами 15 лютого 1997р. В різні роки її очолювали – І.Банах, О.Федоренко, І.Рибалка, В.Єрмаков.

З 1994р. на території півострова діяла близька до УРП регіональна партія Український Громадянський Конгрес Криму, яку очолювали С.Литвин, Ю.Сидорчук та В.Єрмаков. УГКК нараховував біля 4000 членів. Він припинив свою діяльність в 1996р. після прийняття Конституції України, яка не передбачає існування регіональних партій. Напочатку 1997р. припинив своє існування і КГО «Крим з Україною – Соборність», що очевидно пов'язано із затуханням сепаратистських настроїв в Криму.

В 1993 р. розпочав свою діяльність в Україні Конгрес українських націоналістів. Він продовжує бандерівській напрям ОУН і близький за ідеологією до націонал-радикалів. Кримська організація КУНу виникла в 1995р., реєстраційне свідоцтво Мінюсту АРК отримала 30 квітня 1996р. Зараз організація, орієнтовно, нараховує декілька десятків членів. Її очолює В.Богуцький.

На виборах до ВР України 1998р. УРП, КУН і УКРП об'єдналися у передвиборчий блок «Національний фронт». В першу десятку виборчого списку блоку був включений відомий кримський бізнесмен і меценат Ю.Колесніков. Проте поступове схиляння останнім часом УРП до крайньо правого курсу та об'єднання її з радикальними КУН та УКРП за існуючої ситуації в країні не дозволили подолати чотирьох процентний бар'єр на виборах. Щодо кримського питання, то партії блоку схиляються до надання півострову статусу кримськотатарської національної автономії.

Кримська крайова організація Руху (нараховує декілька сот членів) останнім часом пожвавила свою діяльність. Це не в останню чергу пов'язане з тим, що її очолив відомий в Криму журналіст Л.Пілуцький, а також із тим, що НРУ залишився вірним традиційному націонал-демократичному курсу, який має стабільну підтримку серед значної частини електорату. НРУ від часу свого заснування має союзницькі стосунки з кримськотатарським національним рухом і тепер стоїть на позиціях проголошення кримськотатарської автономії в Криму. На виборах за НРУ в Криму проголосувало 65 953 виборців (4,4 % від загальної кількості, або 6,7 % від тих, що взяли участь у голосуванні) і таким чином ця партія стала третьою за підтримкою на півострові. За списком цієї партії до ВР України пройшов М. Джемілев. А до фракції НРУ в парламенті ввійшов Р. Чубаров. Із 27 регіональних організацій НРУ кримська стала 12 за кількістю поданих за неї голосів. Таким результатом Рух завдячує значною мірою підтримці кримськотатарського народу (орієнтовно 30 тисяч кримських татар проголосувало за НРУ).

Таким чином в Криму протягом 20 ст. свою діяльність розгорнули різноманітні українські політичні партії. Їх створення і активність припадає на часи революції 1917р. і національно-визвольних змагань наступних трьох років. В цей період в Криму діяли українські політичні партії широкого спектру від крайньо лівих до правих. Переважали організації помірковано-соціалістичного

напряму, особливо напочатку революції, коли українські партії мали відносну свободу для своєї діяльності. Після поразки національно-визвольних змагань протягом наступних двадцяти років українці Криму взагалі не могли створювати своїх політичних структур через тиск радянської тоталітарної системи. Під час Другої світової війни ситуація відрізняється від подій 1917-1920 рр. Тепер активність в Криму проявили лише організації інтегрально-націоналістичного напрямку – ОУН-б і ОУН-м., хоча треба відзначити, що за ці роки їх ідеологія дещо демократизувалася. На сучасному етапі в Криму існують українські політичні партії всього спектру, але спираються переважно на етнічних українців партії із націонал-демократичного і націонал-радикального таборів. Із них в Криму найбільшу активність виявили УРП і НРУ.

Література.

1. Воспоминания Бескровной Л.В. (рукопис зберігається у Іванця А.В.)
2. Громов С.Є. Украинские политические партии и организации в период гражданской войны (1918-1920 гг.) // Додаток до «Вісника Університету внутрішніх справ» (№2). Доповіді і повідомлення на всеукраїнській науковій конференції «80-річчя відродження української державності: минуле і сучасне» 14-16 листопада 1997 року.- С. 87 - 93.
3. Зарубин А.Г., Зарубин В.Г. Без победителей. Из истории гражданской войны в Крыму. – Симферополь: Таврия, 1997. – 350 с.
4. Коллард Ю. Спогади юнацьких днів. 1897-1906. Українська студентська громада в Харкові і Революційна українська партія (РУП). – Торонто: Срібна сурма, 1972. – 223 с.
5. Королев В.И. Крым и Северная Таврия в 1907- 1917 гг. Страницы политической истории.- Симферополь: Таврия, 1995.- 71 с.
6. Королев В.И. Возникновение политических партий в Таврической губернии. - Симферополь: Таврия, 1993.- 42 с.
7. Королев В.И. Черноморская трагедия (Черноморский флот в политическом водовороте 1917-1918 г.г.). - Симферополь: Таврия, 1994.- 37 с.
8. Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942-1952. Документи і матеріали.- Львів: Атлас, 1991.- 448 с.
9. Очерки истории областной партийной организации.- Симферополь: Таврия, 1981.- 374 с.
10. Пороховский Н. Крымская проблема : закономерная реальность или целенаправленная провокация?/ Крымская проблема: объективная закономерность или целенаправленная провокация?- Видання Української Республіканської партії.- С. 1- 21.
11. Стахів М. Українські політичні партії у соціологічному навітленні.- Нью Йорк - Детройт - Скрантон : Народня Воля, 1954. - 104 с.